

Euan Cameron (ed.)

The New Cambridge History of the Bible. Volume 3. From 1450 to 1750.
Cambridge: Cambridge University Press 2016, xx + 975 s. ISBN 978-0-521-51342-5 Hardback, GBP 150.

I 34 kapitler fordelt på fem dele samt et instruktivt overblik i indledningen og et sammenfattende, relativt kort efterord (begge ved udgiveren) får læseren i dette tredje bind et fornemt indblik i det afgørende nybrud i kirkens og bibelreceptionens historie, som skete fra 1450 til 1750. En fortsat og nu hastigt voksende interesse for de bibelske skrifers grundsprøg, fremkomsten af oversættelser til folkesprogene, erkendelsen af usikkerhedsmomenterne i den gamle latinske oversættelse, der først omkring dette tidspunkt får navnet Vulgata, opdagelsen af den samaritanske Pentateuk, genopdagelsen af Septuaginta og andre gamle, orientalske oversættelser, opfindelsen af bogtrykkerkunsten med de dermed forbundne muligheder for bibelspredning, renæssancens bibelhumanisme, udvidet inddragelse af jødisk bibelfortolkning og endelig selvfølgelig reformationerne, alt sammen blev det momenter i indledningen til en ny epoke i Bibelens historie. Indtil ind i middelalderen havde læsning og fortolkning af Bibelen stort set været forbeholdt kirken, der ligefrem fastholdt et monopol på den rette forståelse. Faktisk kan vi møde den holdning, at alene den kirkeligt indviede bør udtale sig om Bibelens betydning. Allerede i middelalderen var det dog desuden kommet til mange universitetsgrundlæggelser, hvorved grunden var blevet lagt til et mere selvstændigt bibelstudium. Også udbredelsen af Bibelen på folkesprogene kom selvfølgelig til at anfægte det kirkelige-hierarkiske tolkningsmonopol. Enhver læsende kunne nu selv se, hvad der stod (og ikke stod), og forståelsen kom med oversættelsesmulighedernes mangfoldighed så at sige i frit fald.

Med andre ord: Bibelen viklede sig langsomt men sikkert ud af kirkens omfavnelse og blev en selvstændig faktor og autoritet. Havde kirken indtil da haft en Bibel, fik Bibelen nu en kirke, der tilmed udfoldede sig i en forvirrende mængde menigheder, bygget på forskellige holdninger til og tolkninger af den. Devisen "ingen frelse uden for kirken" blev til "ingen frelse uden Skriften". Til en vis grad er der tale om en analogi til, hvad der skete for jødedommen med templets ødelæggelse i år 70: Indtil da havde den været en religion med to ben, tempelkulten og en fremvoksende skriftlig tradition. Nu blev tolkningsfællesskaber omkring de hellige skrifter det bærende.

Tilsvarende faldt i de protestantiske kirker en hierarkisk opbygget kirkeinstitution i princippet væk som autoritet. I stedet måtte alt retfærdiggøres i forhold til Skriften, forstået som den rigtigt udlagte Bibel. Som fundamentalister i dag ofte ser sig nødsaget til at retfærdiggøre sig med "fjendens" midler, en tillempet udgave af den historiske kritik, således måtte den katolske kirkes teologer nu se sig udfordret til at argumentere bibelteologisk, selv

om forståelsen ofte blev kortsluttet ved det kirkelige læreembedes beslutninger. I ingen af lejrene var der dog tale om en magtfri meningsdannelse. Også hos reformatoriske teologer blev der opereret med, at der i princippet kun var én tilladt forståelse, nemlig den rigtige, som det kunne være livsfarligt at modsige. Bibelen blev ikke et mindre autoritært og totalitært styremiddel, end kirken indtil da havde været. Men under alle omstændigheder førte udviklingen med en voksende læsefærdighed efterhånden til, at kristenlivet for stadig flere ved siden af eller som erstatning for gudstjenestedeltagelse udfoldede sig som privat bibellæsning. Store dele af kristenheden begyndte for alvor at leve op til den betegnelse, som Muhammad i det 7. årh. havde forsynet de kristne med: Et bogens folk.

Første del fortæller i seks kapitler om genopdagelsen og udgivelsen af bibelteksten i det tidlige, moderne Europa, hvor læsningen af Bibelen på grundsprogene kom til at understrege, at Hieronymus' latinske oversættelse ikke var en ufejlbar grundtekst (hvad Hieronymus i øvrigt heller ikke selv havde ment). Samtidig med de trykte udgaver af Det Nye Testaments græske tekst – og her er Erasmus selvfølgelig det store navn med sin udgave fra 1516 – opstod også interessen for tekstkritik, og udviklingen frem til det, der blev en *textus receptus* helt ind i moderne tid, var mangesporet. Interessant nok blev Jaques Lefèvre d'Étaples arbejder om Maria Magdelene her en øjenåbner og får da også en selvstændig behandling. Det bliver klart, at det er skævt at hævde, at bibelhumanismen ad filologisk vej banede vejen for en teologisk revolution. Det forholder sig tværtimod sådan, at det var reformationen, der gjorde bibelhumanismen kontroversiel.

Anden del belyser i otte kapitler produktionen og udbredelsen af de mange bibeloversættelser, som udkom i denne periode. Det gjaldt også adskillige nye latinske oversættelser (deriblandt Erasmus'), der ville være i større overensstemmelse med det hebraiske og græske end Vulgata. Som folkesprogsoversættelse vandt Luthers – fra Septembertestamentet med Det Nye Testamente i 1522 og frem til den fuldstændige Bibel i 1534 – den største udbredelse, ikke ved at være den første, men den bedste. Som det allerede blev klart med pioneren til en engelsk oversættelse, William Tyndale (født o. 1490), kunne en sådan virksomhed være livsfarlig – ikke alene hans oversættelser, men også han selv havnede på bålet, nemlig i London i 1536. I en række kapitler fortælles bibeloversættelsernes historie landevis. For Skandinaviens vedkommende er opgaven løst af Ole Peter Grell fra Open University. Undervejs omtales også hjælpemidler som bibelparafrafer, anoterede Bibler og konkordanser

Tredje del behandler i ni kapitler, hvordan Bibelen blev opfattet i dette tidsrum. Først gælder det spørgsmålene om autoritet og om de forskellige fortolkningsteorier. Dernæst er det den betydning, Bibelen tillægges i de forskellige kirkeafdelinger, der tages op. En dansk læser savner her i forbindelse med omtalen af pietisternes tidligste missionsarbejde, nemlig i Indien i 1706, oplysningen om, at det var Frederik IV, der bekostede udsendelsen

af de to rigtig nok tyske missionærer Ziegenbald og Plütschau. Siden beskrives det, hvordan Bibelen fungerede fra prædikestolen, hvorledes kommentarlitteraturen udviklede sig, samt Bibelens rolle i kateketisk litteratur og i liturgi. Her optræder undtagelsesvist også et kapitel om den ortodokse kirke. Jeg bemærker mig, at vi i den protestantiske lejr kan finde flere eksempler på folk, der har prædikeret over Det Gamle Testamente ud fra en *lectio continua* og altså ikke – som i dag – et skønsomt udvalg af specielt egnede tekster.

Fjerde del gælder bibelreceptionen i kulturen, f.eks. i politisk tænkning (Machiavelli) og den fremrydende naturvidenskabelighed (Galilei), hvor Bibelen som "Skriftens bog" får naturens bog som sidestykke. Et kapitel får også moralforståelsen i overgangen fra humanisme til oplysningstid, begyndende med Spinoza og sluttende med den engelske deisme, forudsætningen for Reimarus. Det beskrives også, hvordan historieopfattelsen i løbet af denne tidsperiode løsriver sig fra Bibelen. Og selvfølgelig vies emnerne Bibelen i litteraturen (ikke mindst John Milton), i billedkunsten samt i musikken (med et højdepunkt i Bach) også hvert et kapitel. Lidt for sig selv står her et kapitel om brugen af apokryferne.

Femte del udgøres af kun to kapitler, der beretter om Bibelens rolle i opdagelsen af Amerika og i behandlingen/udryddelsen af den indfødte befolkning, en trist historie, dog med få lyspunkter. Her fortælles der også om, hvordan tanken om mission først i anledning af opdagelsen af Amerika dukker op igen efter stort set at have ligget stille i århundreder i Vestens kirker. Det er dog her alene Amerika, der kommer inden for synsfeltet.

Bindet er et overflødhedshorn af oplysninger om og perspektiveringer på bibelreceptionen i disse sidste 300 år, før billedet igen ændrer sig radikalt gennem fremkomsten af en historiske kritik, der i sit udgangspunkt ikke tildeler Bibelen nogen særstilling. Det Gamle Testamente ansues således endnu gennemgående som Kristus-vidnesbyrd ud fra den hermeneutiske forudsætning, at det er den samme ånd, der har ført pennen i begge Bibelens dele. De mange vinklinger bevirker uundgåeligt, at der undervejs er rigtig mange gentagelser. Kan kirkehistorien, som Gerhard Ebeling i sin tid sagde det, også ansues som bibeludlægningsens historie, leverer dette bind den del af kirkens historie, der ofte ikke rigtig kommer til sin ret i andre standardværker.

Der er bemærkelsesværdigt få trykfejl (som f.eks. i bibelhenvisningerne s. 470 og s. 798), og som oftest er der tale om ord, der ikke bliver adskilt. Bindet slutter med to omfattende bibliografier over dels primærkilder, dels bibeludgaver, der omtales undervejs, ordnet efter udgavernes karakter og proveniens. Endelig forhøjer et omfattende register dets værdi som opslagsværk. Der er tale om en udgivelsesmæssig bedrift.